

Refleksjon som mål og metode i KRLE/RE

Av Stine Aarønes Angvik, universitetslektor ved Skrivesenteret, NTNU

Mellom språk og tenking er det en sterk sammenheng. Språket gir oss mulighet til å lytte til andre, lese hva andre har skrevet og tenkt før oss, og ikke minst gir det oss en mulighet til selv å ytre oss, til selv å dele våre tanker og refleksjoner med andre. I religionsfagene KRLE og RE skal elevene uttrykke kunnskaper og synspunkter på flere måter, også skriftlig. Skrivning blir løftet fram som et verktøy for å klargjøre tanker, erfaringer og meninger. I dette ligger det også en forventning om at elevene kommuniserer, argumenterer, tolker, drøfter og reflekterer.

Refleksjonens rolle i fagene KRLE og RE

Refleksjon er et faglig begrep som hører naturlig hjemme i dette faget. Her handler refleksjon om å skape mening, gjennom dialog med både seg selv og andre, i det

sosiale fellesskapet som klasserommet utgjør. Refleksjon åpner også opp for utforskning av det vi tar for gitt og det ukjente. Dette stiller krav til elevenes forestillingsevne og deres evne til å prøve ut ulike perspektiver. I myndighetenes styringsdokumenter ligger det klare forventninger om at refleksjon brukes i forbindelse med fagets hovedområder. Fagkunnskap skal for eksempel fungere som grunnlag for refleksjon. Dessuten skal elevene ha en undersøkende og utforskende tilnærming til religioner og livssyn, blant annet gjennom kritisk refleksjon. Eksistensielle spørsmål og svar skal for eksempel utforskes ved hjelp av filosofiske samtaler og undring. Her ligger også potensialet for å utvikle empatisk innlevelse gjennom drøfting av moralske spørsmål og etisk refleksjon.

Rammer for refleksjon

For at elevene skal kunne mestre refleksjonsoppgaver og erfare dem som meningsfulle, må noen rammer være på plass. Hensikten med skriveoppgaven eller refleksjonsspørsmålene må være tydelig kommunisert. Refleksjon kan ha en viktig egenverdi, i kraft av prosesser som finner sted i den enkelte eleven, men refleksjonen kan også ha et mer konkret faglig, didaktisk eller sosialt formål. I klasserommet handler refleksjon også om å opprette forbindelser mellom ulike elevers tanker, meninger, holdninger og verdier. Det er derfor et poeng å skape situasjoner der denne kontakten kan oppstå. Dette kan for eksempel skje når elevene har fått god tid, alene, men med nødvendig støtte, til å formulere egne tanker og meninger. Det tar tid å virkelig reflektere over noe som er ukjent eller vanskelig å forstå. I dette arbeidet er trygghet og tillit avgjørende for at arbeidet med refleksjon i klasserommet kan lykkes. Gjennom å bruke ulike metoder for deling, for eksempel padlet, gule lapper, samskrivingsprogram, plakater og digitale moodboards, kan skriving brukes for å skape en møteplass for elevenes refleksjon og utforskende læring.

Skriveoppgaver og refleksjonsspørsmål

I dette faget er altså refleksjon en arbeidsmåte knyttet både til faglig kunnskap og til sider ved faget som handler om den enkelte og fellesskapet, om våre holdninger og verdier. Mange tema det er naturlig å reflektere over, ligger i skjæringspunktet mellom det elevene kan oppleve som subjektivt, nært og kjent, og det elevene kan oppfatte som objektivt, fjernt og ukjent. Skriveoppgaver som åpner opp for utforskning av dette fjerne og ukjente kan hjelpe elevene til å bli bevisst egne meninger og holdninger, og til å bedre forstå andres ståsted. I tillegg kan refleksjonsspørsmål brukes for å sette i gang både muntlige og skriftlige aktiviteter. Gode refleksjonsspørsmål er åpne og undrende, de kan utvide og endre elevenes perspektiver, og de kan utfordre og være provoserende.

Refleksjon som inngang til filosofisk samtale og nye faglige tema

Refleksjon kan være en god inngang til filosofiske samtaler, som kan bidra til bevisstgjøring av egne holdninger og antakelser om sammenhenger. På samme måte kan refleksjonsspørsmål brukes som inngang

til et nytt faglig tema. Det handler om å formulere et stimulerende refleksjonsspørsmål som åpner for at eleven finner noen forbindelser mellom det han allerede vet, tror og har erfart og klarer å knytte dette til det som fortsatt er faglig ukjent. Dette er ikke spørsmål som “Hva vet du om hinduismen fra før?”, men heller spørsmål som “En sjel som aldri dør - hva tenker du?”, “Hva er egentlig en sjel?” eller “Kan dyr og insekter ha en sjel?”. La elevene få nok tid til å tenke seg om og skrive ned noen av sine refleksjoner, før de kan dele og fortsette den faglige utforskningen i mindre grupper. Noe av formålet med bruk av refleksjonsspørsmål er å skape motivasjon og lærelyst hos elevene. Som en fortsettelse kan for eksempel gruppene få i oppdrag å finne ut hva ulike hinduer legger i begrepet “sjel” og hvordan dette henger sammen med andre deler av et mangfoldig trossystem. Å bruke refleksjon som metode innebærer altså en pedagogisk praksis som i stor grad er elevaktiv og problemløsningsorientert.

Refleksjon som muligheten til “å være en annen”

Refleksjonsspørsmål må ikke alltid være subjektive og personlige, men kan også dreies i motsatt retning, mot det ukjente og fremmede. Selve refleksjonsprosessen kan skape en nødvendig distanse, en mulighet til å innta en helt annen posisjon enn din egen. Refleksjon over andres ståsted og å selv innta andres posisjoner kan bidra til å bygge fellesskap, et sentralt formål med faget. Slike refleksjonsoppgaver kan dessuten få fram ulike, kanskje motstridende holdninger og verdier blant elevene, og slik være med på å avdekke potensielle konflikter. Refleksjon kan skape rom for forhandling og diskusjon i klasserommet, og kan derfor ses som et verktøy som øver opp elevenes demokratiske erfaring og kompetanse. Skriveoppgaver og refleksjonsspørsmål som åpner opp for både nærhet og distanse, kan være av typen: “2020 - 2220 - hva skjedde, og hvorfor?”, “Historien om min bestemor”, “Jeg kunne ønske - ønsker fra Syria”.

Refleksjon kan altså innebære en utvikling og en endring i elevenes selvforståelse, både på individ- og gruppenivå. Refleksjonsspørsmål knyttet til faglige problemstillinger, valgsituasjoner eller etiske dilemma kan åpne opp for perspektiv som ligner rollespillets iboende muligheter. Spørsmålene kan koples sammen med ulike aktiviteter og støtte opp om læringsprosesser som er erfarings- og opplevelsbaserte. Denne typen læringsprosesser kan også ha preg av problemløsning, da refleksjonsspørsmål kan ta utgangspunkt i tvilstilfeller og dilemma uten fasitsvar. Slik kan også refleksjonsprosessen bidra til å trekke kunnskap og forståelse fra erfaringer man bare har prøvd ut “på papiret”, en slags “kontrafaktisk erfaringsutprøving” man bare får tilgang til gjennom refleksjon.

Refleksjon for å skrive frem forståelse

Underveis i et undervisningsforløp kan elevene streve med faglige utfordringer, for eksempel faglige begreper eller sammenhenger. Skrivning kan fungere godt for å skape forståelse, ved å gi rom for gjenfortelling og refleksjon rundt det som elevene allerede har møtt i undervisningen. Å skrive seg frem til forståelse handler blant annet om å ordne informasjon, skape mening og tydeliggjøre sammenhenger. Mange opplever at selv korte skriveøkter kan bidra til riktigere, bredere og dypere forståelse. Loggskrivning

er en form for skrivning som blant annet kan styrke refleksjonsprosessen og støtte integrering av teori og praksis. I loggtekstene kan elevene vandre mellom ulike perspektiver, posisjoner og ståsted. Dette kan innebære både harmoniske samstemte holdninger, men det kan like gjerne være holdninger preget av motsetninger og dissonans. I tillegg til å få grep om den faglige kunnskapen kan

loggskrivning gi rom for å finne frem til egne verdier, holdninger og meninger.

Refleksjon som avgjørende element ved dybdelæring

Refleksjonsspørsmål og skriveoppgaver som åpner for elevenes refleksjon passer godt som avslutning på faglige tema eller faglige aktiviteter, og bidrar til å skape djup læring hos elevene. Skrivningen kan både ta utgangspunkt i åpne refleksjonsspørsmål og mer styrende spørsmål. Formålet er at elevene i denne fasen selv oppsummerer, konkluderer, trekker linjer og ser sammenhenger. I denne fasen bør elevene være i stand til selv å vurdere og ta stilling til faglige spørsmål. Fagets formål henger tett sammen med skolens formålsparagraf, der ideen om elevene som aktive og deltakende samfunnsborgere står sentralt. Demokratisk dannelse handler om å kunne bruke kunnskap, forståelse, ferdigheter, innsikt, verdier og holdninger på problemstillinger som krever noe ekstra av oss. Refleksjon fungerer i en slik sammenheng som en bevisstgjøringsprosess, og er en forutsetning for vellykket kommunikasjon og stillingstagen.

Refleksjon som vurderingsprosesser

I skolen avsluttes ofte faglige tema med en vurderingssituasjon. Noen ganger er denne vurderingen en skriftlig prøve, men den kan like gjerne være arrangert som muntlige fagsamtaler, en debatt, en podcast der aktuelle tema tas opp eller en skriftlig refleksjonstekst. Refleksjon kan komme til uttrykk som konkrete refleksjoner rundt kunnskapsstoff, men også som refleksjon rundt egen læringsprosess og eget læringsutbytte. Hverandrevurdering og egenvurdering faller naturlig inn som en del av avsluttende

refleksjonsoppgaver og åpner for elevenes metakognitive blikk. Å reflektere over det en har lært og ens egen forståelse av stoffet kan skape nye forbindelser og dypere læring, slik at vi også legger til rette for vurdering som læring, ikke bare vurdering av og for læring.

Å vurdere refleksjon

I KRLE/RE spiller refleksjon en sentral rolle, både som arbeidsmåte og som en aktivitet med egenverdi. Selve innholdet i refleksjonen kan ha preg av svært personlige meninger, holdninger og verdier som kan være vanskelig å vurdere på en gyldig måte. Det kan derfor oppleves som utfordrende å skulle vurdere elevenes refleksjon. Samtidig kan det heller ikke være slik at et så sentralt aspekt ved fagets innhold og egenart, med en så klar forbindelse til skolens formålsparagraf, ikke gjøres til gjenstand for en form for vurdering. Refleksjonsspørsmålene bør fortsatt åpne for elevenes undersøkende og spørrende holdning, og det finnes ikke noen fasitsvar en kan bruke som utgangspunkt når elevenes refleksjonsferdigheter skal vurderes. For å løse det som kan oppleves som en utfordring i fagets vurderingskultur, kan læreren legge opp til konkrete situasjoner hvor det er mulig å få innblikk i elevenes refleksjonsevner og refleksjonsnivå, både muntlig og skriftlig. Fordelen med muntlige vurderingssituasjoner er at en kan få innblikk i samspillsprosesser, turtaking og lytteferdigheter, elevenes evne til å bygge videre på andres resonnement og deres evne til å innta og skifte ulike perspektiv. Fordelen med skriftlige vurderingssituasjoner er at elevene får tid, hver for seg, til å tenke på papiret og de får anledning til å utvikle lengre og sammenhengende resonnement. Dette er en krevende oppgave, og forutsetter at elevene har fått arbeide systematisk og med en klar faglig hensikt. Fokuset for vurderingen kan

altså rettes mot elevenes evne til å innta en reflekterende holdning, deres vilje til å prøve ut egne og andres perspektiver og deres evne til å se det kjente i lys av det ukjente - og omvendt.

Avslutning

Vi har skissert ulike aspekter ved å bruke refleksjon som metode, særlig knyttet til skriving, men også i tett sammenheng med andre arbeidsmåter i faget. For å lykkes med dette arbeidet, kreves det at også lærerne reflekterer over fagets egenart og fagets unike muligheter når refleksjon brukes som arbeidsmåte.

Foto og design:
Péter Mørk
Skrivesenteret

Referanser

Andersen, V. (2015). Refleksjonsoppgaven - En kvalitativ studie av skriftlige refleksjonsoppgaver i faget religion og etikk. (Mastergradsavhandling). ILS, Universitetet i Oslo, Oslo. <https://www.duo.uio.no/handle/10852/45707>

Domaas, O.E. (2011). Dannelse og dialog. Skrivning og skriveformål i RLE. I Smidt, J., Solheim, R. og Aasen, A.J. (red.), På sporet av god skriveopplæring - ei bok for lærere i alle fag. Trondheim, Tapir Forlag.

Jørgensen, C.S. og Domaas, O.E. (2010). Kritisk literacy i elevers skrivning i RLE. I Smidt, J. (red.), Skrivning i alle fag - innsyn og utspill. Oslo: Fagbokforlaget.

Jørgensen, C.S. (2011). Fagsjangerer og fagspråk i RLE. I Smidt, J., Solheim, R. og Aasen, A.J. (red.), På sporet av god skriveopplæring - ei bok for lærere i alle fag. Trondheim, Tapir Forlag.

Jørgensen, C.S. (2014). Elevvurdering i religions - og livssynsfaget. Kvantitativt og kvalitativt rapporterte vurderingspraksiser: Hva forteller ulike tilnærminger? I Fuglseth, K. (red.), RLE i klemme: Ein studie av det etablerte RLE-faget. Oslo: Fagbokforlaget.

Kunnskapsdepartementet. (2017). Overordnet del – verdier og prinsipper for grunnopplæringen. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/verdier-og-prinsipper-forgrunnopplaringen/id2570003/>

Øgreid, A.K. (2018). Skriftlig argumentasjon i fagspesifikke skrivekontekster på ungdomstrinnet. (Doktorgradsavhandling). ILS, Universitetet i Oslo, Oslo. <https://www.duo.uio.no/handle/10852/59748>